

"ט"ו באב"

מתוך "ליקוטי שמואל"

מלקט ועורך: ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

ט"ו באב

ט"ו באב (חמישה עשר בחודש אב) הוא יום המצוין ביהדות כיום מועד של שמחה בסימן של פיוס ואהבה בעם ישראל. המשנה מתארת את ט"ו באב בארץ ישראל בימי קדם כיום שבו היו לובשים בגדי לבן שאולים כדי שלא יהיה ניכר למי אין בגד, והנשים היו יוצאות לרקוד בכרמים למטרת שידוכים. תאריך זה בולט במיוחד לאור דברי המשנה: "לא היו ימים טובים לישראל כחמישה-עשר באב וכיום הכיפורים".

חז"ל מנו סיבות היסטוריות שונות לחג זה¹. מן החוקרים יש שהעלו סיבות הקשורות לאורח החיים החקלאי באותם ימים שיש בהן כדי לציין חג. החג בא לידי ביטוי גם בכך שנמנה בין הימים שאין אומרים בהם תחנון, ומצוין בחז"ל כיום שמגבירים בו את לימוד התורה:

מקור החג

המקור לחג ט"ו באב מופיע במשנה בסוף מסכת תענית, בה מתואר החג כיום טוב השווה במעמדו ליום הכיפורים.

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה-עשר באב וכיום הכיפורים, שבהן בנות ירושלם יוצאין בכלי לבן שא[נ]לים, שלא לבייש את מי שאין לו – כל הכלים טעונים טבילה – ובנות ירושלם יוצאות וחולות [=מחוללות] בכרמים. ומה היו אומרות: שא נא עיניך, בחור, וראה מה את בורר לך; אל תתן עיניך בנוי – תן עיניך במשפחה.

— משנה, מסכת תענית, פרק ד', משנה ח' (על פי כתב יד קאופמן)

אירועים בתאריך זה על פי חז"ל

בתלמוד הבבלי מונים חז"ל שישה אירועים שהתרחשו בתאריך זה:

- **יום שכלו בו מתי מדבר** – על פי המדרש, חטא המרגלים אירע בתשעה באב, וכעונש, בכל שנה בני ישראל במדבר היו חופרים לעצמם קברים בתשעה באב ומחכים בתוכם למותם; חלק מהגברים היו מתים, והשאר ידעו שקבלו עוד שנה לחיות. בשנת הארבעים במדבר אף אחד לא מת בקברו. בטעם הדבר שיום ט"ו נקבע כיום טוב, ולא תשעה באב, נאמרו מספר ביאורים: 1. מחמת שלאחר תשעה באב בשנת ה-40 עדיין המשיכו להיכנס לקברים בלילות שלאחר מכן מתוך מחשבה שאולי טעו בחשבון התאריך המבוסס בין היתר על מראה הירח. משהגיע ט"ו באב, ליל הירח המלא הזורח לאורכו של הלילה כולו מתחילתו, הבינו שהעונש תם וחגגו את סיומו. 2. במשך כל 40 השנים היו מתים מדי יום, אך הרוב בתשעה באב. באותה שנה גם כן מתו, ואף אחר תשעה באב, אך בט"ו לא מת אף אחד. 3. מחמת שעדיין התאבלו במשך שבעה ימים על אלו שמתו עד תשעה באב.

ביום זה חזר ה' לדבר אל משה בחיבה להתחיל לכבוש את ארץ ישראל (עבר הירדן), שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים בעקבות חטא המרגלים לא נתייחד עמו הדיבור בלשון חיבה פנים אל פנים וישוב הדעת. לכן עשו אותו היום יום טוב ומשתה ושמחה על הדיבור שחזר למשה, המגלה על אהבת ה' לעמו.

- **יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה** (התרת נישואים בין השבטים) – בעקבות פרשת בנות צלפחד ובקשת בני שבט מנשה נקבע שבת שירשת נחלה (לא כל בת, רק בת יורשת כגון שאין לה אחים בנים) תתחתן רק עם חתן משבטה כדי שהנחלה לא תעבור לשבט אחר. יש המשערים כי מצב זה יצר נורמה לפיה נמנעו השבטים מלהתחתן אלה באלה גם במקרים של בת שלא ירשה נחלה. דבר זה יחד עם סיבות אחרות היו ביטוי של בידול ומתח בין השבטים. בדור השני לבאי הארץ, אחר שבני ישראל התבססו בארץ והשבטים התייצבו בגבולותיהם על פי החלוקה שנקבעה, התבטלה תקנה זו ולא נמנעו יותר בני השבטים השונים להתחתן אלה באלה, מכיוון שתקנה זו הייתה רק לדור הקודם כמו שדורשת הגמרא "זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד' דבר זה לא יהיה נהוג אלא בדור זה". הסיבה שט"ו נקבע ליום טוב על שם כך היא משום שביום זה חל המעבר בין דור באי הארץ לזה שאחריו, או משום שביום זה הסיקו את דרשה זו.
 - **יום שהותר שבט בנימין לבא בקהל** (הותר להתחתן עם שבט בנימין) – לאחר מלחמת האחים שהייתה בעקבות פרשת פילגש בגבעה, נשבע העם שלא ייתנו לבני בנימין נשים מישראל, ולאחר מכן הצטערו על ששבט בנימין עומד להיכחד, ועל כן הציעו שצעירי בנימין הרווקים שנותרו בחיים יגיעו אל כרמי שילה ו"חטפו" מבין המחוללות את בת זוגם, כנהוג בחג זה שם כבר אז "מימים ימימה".
 - **יום שפסקו לכרות עצים למערכה** - היום בו סיימו את כריתת העצים ל**בית המקדש** עבור המערכה שעל מזבח העולה בכל שנה, שכן מאותו היום ואילך יורד כוחה של החמה באופן שכבר ניכרת לחות בעצים הגורמת לחשש שיהיו בהם תולעים הפוסלות אותם למזבח. מספר הסברים ניתנו לשמחה על דבר זה: ה**רשב"ם** בבבא בתרא כותב שהשמחה היא על השלמת המצוה, כפי שחוגגים בסיום לימוד מסכת בגמרא וכדומה. רבנו גרשום מאור הגולה כותב שהשמחה היא על כך שאין צורך לעבוד בכריתת עצים וניתן להקדיש יותר זמן ללימוד תורה. היו גם שכתבו שהשמחה היא על שהעצים לא ייכרתו.
 - **יום שביטל הושע בן אלה את הפרוסדאות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים לירושלים** (פרוסדאות, או פרדסיות = שומרי הגבול) – מלך ישראל ירבעם בן נבט, שפילג את ממלכת ישראל המאוחדת, חשש מהתערערות שלטונו וקבע שומרי גבול שאסרו על בני ממלכת ישראל לעלות לרגל לירושלים שבממלכת יהודה. חוק זה נשמר במשך דורות בממלכת ישראל, עד שהמלך הושע בן אלה ביטל זאת והכריז כי כל הרוצה לעלות לירושלים – יעלה. בכך התאפשר לבני ממלכת ישראל לחגוג את שלושת הרגלים בירושלים יחד עם בני ממלכת יהודה, וזאת לראשונה מאז פיצול הממלכה המאוחדת.
 - **יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה** – קבורת הרוגי ביתר, הם הרוגי מרד בר כוכבא, אשר במשך זמן רב לא היה אפשר להביאם לקבורה. חז"ל גם מציינים שהיה בכך נס: על אף הזמן הרב שעבר מאז מיתתם, גופותיהם לא הסריחו. הברכה הרביעית ב**ברכת המזון**, ברכת "הטוב והמטיב", תוקנה בעקבות מאורע זה.
- הגמרא גם מביאה את דברי רב מנשיא: וקרו ליה **יום תבר מגל** - הערוב מפרש ש"יום תבר מגל" הוא "יום שבר הקרדום" – המתייחס לחגיגת הפסקת כריתת העצים למערכה וכן מפרש רש"י בגמרא תענית. על פירוש זה הקשו שאין לזה קשר ל**מגל**, אלא

למכוש או גרזן בו חוטבים עצים. על כך היו שענו שהמגל הוא רק סמל לכל דבר המשמש ל"קצירת דבר". הסבר שונה ניתן על ידי יעקב בריל הטוען שיום תבר מגל הוא יום חגיגת סיום הקציר, שהיה לדבריו חג חקלאי קדום.

הגמרא גם מציינת את ט"ו באב כיום שממנו והלאה הלילות מתארכים ויש אפשרות להגביר בהם לימוד תורה ועל כך השמחה. וכן נפסק בהלכה להוסיף מט"ו באב בלימוד בלילה כי מאז הלילות מתארכים והימים מתקצרים.

זיהוי החג במקרא

בסיפור פילגש בגבעה מוזכר חג עברי קדום שנחוג בשילה "מימים ימימה".

וַיֹּאמְרוּ יִרְשֶׁת פְּלִיטָה לְבְנֵימָן וְלֹא יִמָּחָה שְׁבֵט מִיִּשְׂרָאֵל. וַאֲנַחְנוּ לֹא נוּכַל לָתֵת לָהֶם נָשִׁים מִבְּנוֹתֵינוּ כִּי נִשְׁבְּעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָרוּר נִתֵּן אִשָּׁה לְבְנֵימָן. וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה חַג ה' בְּשָׁלוֹ מִיָּמִים יָמִימָה אֲשֶׁר מִצְּפוֹנָה לְבֵית אֵל מִזְרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ לְמִסְלָה הָעֹלָה מִבֵּית אֵל שְׁכֵמָה וּמִנְּגַב לְלִבְנוֹהָ. וַיֵּצְאוּ אֶת בְּנֵי בְנֵימָן לֵאמֹר לָכוּ וְאָרְבֶּתֶם בְּכַרְמֵי. וַיֹּאדְמֶתֶם וְהִנֵּה אִם יֵצְאוּ בְּנוֹת שִׁילֹ לְחוּל בְּמַחְלוֹת וַיִּצְאֲתֶם מִן הַכַּרְמִים וְחִטְפֶּתֶם לָכֶם אִישׁ אֶשְׁתּוֹ מִבְּנוֹת שִׁילֹ וְהִלַּכְתֶּם אַרְץ בְּנֵימָן

— ספר שופטים, פרק כ"א, פסוקים י"ז-כ"א

מהתיאור בתנ"ך נראה שמדובר על חג הקשור לכרמים, מן הסתם בקשר לבציר. יש המזהים חג זה כיום ט"ו באב, החל באמצע תקופת הבציר, שנמשכת בין תמוז לאלול (יולי-ספטמבר בלוח האזרחי).

יש המסבירים את המחולות בכרמים משום שהכרמים מופיעים בתנ"ך כמקום אידיאלי לשמחה, לחגיגות ולמסיבות. וכן בהקשר של נישואין¹. אולם הייחוד של שילה באותם ימים היה בשל היותו המרכז הרוחני של האומה, בה שכן משכן שילה במשך 369 שנים לאורך מרבית תקופת השופטים.

החג במקדש

יום זה היה יום חג "קרבן העצים" בבית המקדש, מה שאמר שיום זה היה יום התנדבות עצים למקדש.

חג חקלאי

היו ששיערו שט"ו באב היה חג חקלאי קדום. יעקב בריל, במאה ה-19 ייחס את החג לסיום הקציר. נתנאל אלינסון מציע שט"ו באב היה חג הבציר. אפרים הראובני וחנה הראובני ייחסו את החג דווקא להתחלת פריחת החצב והבשלת הזיתים. לטענתם, הכרמים בשילה הם כרמי זית ולא כרמי ענבים, שכן אלו יותר מתאימים למארב לחטיפה. הראובני מציינים שזמן ט"ו באב מתאים לחג בגלל הפוגה בעבודות החקלאיות בין עונת הבציר והקטיף, לעונת האסיף והחריש.

יש מי שמצא סיבה נוספת לחגיגת ט"ו באב כ"חג הכורמים" בשל היות יום זה יום נטיעה רבתי, שכן זהו היום האחרון שבו אפשר לנטוע עץ חדש ושהתקופה הקצרה שעד ראש השנה לנטיעה (א' בתשרי) תחשב כשנה שלמה לעניין שנות הערלה שצריך לספור, משום שצריך תקופה של שבועיים שהעץ ישריש באדמה, ועוד חודש שנחשב שנה לבדו.

משמעות החג

יום בנית המקדש העתידי

המשנה המדברת על ט"ו באב מביאה ראייה מהמקרא למעלת היום מפסוק בשיר השירים (ג, יא): "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו, ביום חתנתו - זה מתן תורה, וביום שמחת לבו - זה בנין בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו". המפרשים נתקשו להבין על איזה בית מקדש מדברת המשנה. ר' צדוק הכהן מלובלין מפרש שהמשנה מתכוונת שבית המקדש השלישי, עתיד להבנות בט"ו באב. משום שכל החורבנות שאירעו בעבר ט' באב נתקנו בט"ו באב (מתי מדבר, חורבן ביתר), כך הבית שנחרב בט' באב יבנה בט"ו באב.

לדבריו מובן מדוע למרות שבטלה מגילת תענית ואין שמחים היום על ניסים שהיו בזמן המקדש, בכל זאת ט"ו באב נשאר גם היום, שכן כל הימים הם שמחה על העבר, וכיוון שחרב המקדש בטלה השמחה. אבל ט"ו באב הוא שמחה על העתיד, לכן נשאר גם היום.

יום אהבה ונחמה

פירושים שונים נאמרו לגבי המכנה המשותף לששת האירועים שצינו חז"ל. יש אומרים שכולם מתקשרים לאהבה ואחדות ישראל ובכך מהווה ט"ו באב תיקון של תשעה באב, בו נחרב בית המקדש בגלל שנאת חினם. פירוש נוסף הוא שכל האירועים מביעים נחמה ותיקון של מצב קשה. זה מתאפיין גם בכך שט"ו באב חל בליל ירח מלא (כמו בכל מחציתו של חודש ירחי); השמחה הגדולה במילואה של הלבנה היא מפני שבני ישראל נמשלו ללבנה, שדווקא לאחר שהיא יורדת עוד ועוד מתחילה העלייה שלה ויום ט"ו באב מסמל את שיא העלייה שלאחר הצער והירידה הגדולה של ימי בין המצרים ותשעה באב.

דוגמה לכך אנו רואים ב**פיוט** - יוצר שנכתב לט"ו באב בשם: בה"י באב אמצא שמחה. (נכתב בתקופת ימי הביניים).

בה"י באב אמצא שמחה, באם הבנים שמחה, גם לא בא לה כזה יום, וכיום סליחה, דורשי אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה.

בה"י באב היו יוצאות וחלות בכרמים לראות, זה היום היה אהבה למאות, חושקות צאינה וראינה משפחות נאות.
טוב לאם הבנים שמחה, יום זה בו לשמחה, כי מוכן הוא כיום סליחה, להיוה הנאה ל-אום משעבוד נחה.
בה"י באב שש ורצה, עוברת בבנות היפה כתרצה, פודה כגבור יצא, צפצפה בקולה וזה צור פצה.
בה"י באב קח מני אסון, רבת בו שמחה וששון, שלח קול חסון, תכפתי גאולה בקול שמחה וששון.

— כתב יד עתיק, מפרסומי המכון לחקר השירה העברית.

יום תשובה

בספרי הקבלה, המוסר והחסידות מצוין יום זה כיום תחילה וראש לימי הדין ולכן חסידים ואנשי מעשה היו מתחילים לעשות כבר בו את חשבון הנפש, וכן לאחל כתיבה וחתימה טובה כפי שנהוג בדרך כלל החל מראש חודש אלול. אחד הסימנים לסדר זמנים זה הוא

מפני שראש השנה נקבע לדורות ביום בו נוצר האדם. האדם נוצר ביום השישי לבריאה. לכן כ"ה באלול הוא היום הראשון לבריאה. וט"ו באב הוא 40 יום קודם לכ"ה באלול. חז"ל מציינים ש-40 יום קודם יצירת הוולד מכריזים בשמים בת פלוני לפלוני. לכן בדומה לכך ט"ו באב הוא הזמן הנסתר בו סדר הזמנים החדש נוצר. כך למשל מצוין במאמר על ט"ו באב מאת הרב חיים אלעזר שפירא.

מנהגי החג

בזמן המשכן והמקדש היו נוהגים ביום זה שמי שאין לו אישה, הולך לחפש לו אישה במחולות של בנות ישראל בכרמים. בטעם הדבר מבאר הבני יששכר היות שביום זה התגלתה האהבה שבין הקב"ה לרעייתו עם ישראל, בכך שנמחל חטא המרגלים, וחזר הדיבור למשה בחיבה. לכך היו מחפשים שידוך ביום זה, שכן זיווג שלמעלה (הקב"ה וכנס"י) כנגד זיווג שלמטה (איש ואשה). כיום נוהגים ביום זה לעשות תפילות לשידוכים. מכאן הגיע נוהג לקרוא ליום זה חג האהבה, למרות שבמקור הכוונה לאהבת ה' לרעייתו עם ישראל..

ביטוי הלכתי לט"ו באב קיים באי אמירת תחנון בתפילה כבשאר ימי החגים וימים שיש בהם קצת שמחה. במנהגי עדות שונות ניתן למצוא זכר ליום זה בתקנות קהילה שונות הקשורות לענייני שידוכים וחתונות כגון בהשתדלות מיוחדת להכנסת כלה, וכן תקנות נוספות או כינוסי קהילה. דוגמה לריבוי חתונות ביום זה ניתן לראות בסיפורו של ש"י עגנון "בשעה אחת", המתאר את עיירתו בוצ'אץ' המתרחש כולו בט"ו באב, בחצי השני של המאה ה-19, ובו מתואר ט"ו באב כיום שהרבו להעמיד בו חופות.

יודעי ח"ן ציינו את ט"ו באב כיום של קצת שמחה והגברת לימוד תורה: "בט"ו באב ירבה קצת שמחה כי יש עילוי לשכינה כמו שאמרו בזוהר ח"ב קל"ח, ויזהר להוסיף בתורה בלילה." ("מורה באצבע" לרב החיד"א סימן ח' רל"ח) והיו מתחילים לעשות כבר בו את חשבון הנפש לקראת יום כיפור, וכן לאחל כתיבה וחתימה טובה.

ט"ו באב בלוח השנה

ט"ו באב משמש בהלכה כיום האחרון לנטיעה. כל נטיעה לאחר מכן נחשבת לנטיעה של השנה הבאה (למשל לצורך נטע רבעי כדאי להקדים ולנטוע לפני שעובר ט"ו באב). אפשר להניח שט"ו באב היה חג של נטיעות, ולכן כשאמרו חז"ל "לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב" אפשר שהתכוונו לבניית בתים חדשים בישראל (חתונות), והן לחג של נטיעות חדשות.

ט"ו באב הוא היום המקביל בלוח העברי והקשור בהופכותו האסטרונומית לתאריך ט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות הנחוג בימינו גם בנטיעת אילנות.

בתנועות ההשכלה והציונות ובישראל

בתקופת תנועת ההשכלה היהודית ובתקופת תחיית הלשון העברית והציונות אחריה עלתה התייחסות ספרותית מחודשת לט"ו באב, או למחולות בכרמי ארץ ישראל, בתיאורים השואבים לרוב השראה מהמקורות הקדומים במסורת היהודית. בתקופת העליות שלפני קום המדינה הייתה התייחסות ביום זה לעניינים חקלאיים ויישוביים, ומאחר שתקופת בציר

הענבים בארץ נמשכת חודשים, היו שבחרו לחגוג את יום זה כחג יין ובציר ענבים. ישנם יישובים בהם התכנסו מכל האזור לחגוג בריקודי עם.

בסיפורו של זאב יעבץ "חמישה-עשר באב בארץ-ישראל", שהתפרסם ב-1903 ב"אחיאסף", מתוארות חגיגות ט"ו באב במושבה ראשון לציון (שם היה החג כפול, שכן המושבה נוסדה בתאריך זה). בשנת 1912 קרא הצבי של אליעזר בן יהודה להתגברות ציון ט"ו באב כחג לאומי. במהלך שנות ה-20 נערכו כינוסי נוער לכבוד היום.

מאז שנת ה'תשס"ט נחוג האירוע בשילה המקראית כמעין ניסיון לחדש את המסורת שהייתה נהוגה בימי קדם כמתואר בדברי חז"ל.

בעבר, ט"ו באב היה היום בו נערך ונחתם בכל שנה פנקס הבוחרים של מדינת ישראל.

ט"ו באב הוא היום החמישה עשר בחודש האחד עשר בשנה העברית, למניין החודשים מתשרי, והיום החמישה עשר בחודש החמישי למניין החודשים מניסן.

ט"ו באב

אירועים היסטוריים

- ה'תרמ"ב – שבעה עשר מייסדי המושבה ראשון לציון עלו על הקרקע
- ה'תרע"ח – הונחה אבן הפינה לאוניברסיטה העברית בירושלים
- ה'תש"ג – פריצת מרד גטו ביאליסטוק, עם התחלת חיסולו על ידי הנאצים
- ה'תש"ד – אנה פרנק ובני משפחתה נתפסים בידי הגסטאפו באמסטרדם, בעקבות הלשנה של מודיע הולנדי
- ה'תש"ח – הוקם קיבוץ יפתח
- ה'תשכ"ט – היאחזות ראש צורים עלתה על הקרקע
- ה'תשמ"ב – נחנך בית הכנסת הגדול בירושלים

נולדו

- ה'תרפ"ד – הרב מאיר יהודה גץ, רב הכותל המערבי והמקומות הקדושים (נפטר כ"ג באלול ה'תשנ"ה)

נפטרו

- ה'תקמ"ב רבי עמרם בן דיוואן, שד"ר ומקובל
- ה'תרל"ח – רבי יעקב ליינר מאיזביצה, אדמו"ר
- ה'תשמ"ז – איבון נוז'ן, חסידת אומות העולם ומצילת 4,000 ילדים מיהודי בלגיה (נולדה ב-ה'תרס"א)

